

УДК 316.776.33

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.2.8>**Інга ШЕРЕШКОВА**

ад'юнкт кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил) гуманітарного інституту Національного університету оборони України, проспект Повітрофлотський, 28, м. Київ, Україна

ORCID: 0000-0002-8358-9871

Inha SHERESHKOVA

Postgraduate Officer of the Department of Moral and Psychological Support of the Activities of the Troops (forces) of the Humanitarian Institute of the National Defense University of Ukraine, 28 Povitroflotskyi Avenue, Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-8358-9871

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОГО САМОЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ВІД НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ МЕДІАПЕРЦЕПТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

STRUCTURAL AND FUNCTIONAL MODEL OF DEVELOPMENT PSYCHOLOGICAL SELF-DEFENSE OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE SERVICEMEN AGAINST THE MEDIA-PERCEPTIVE COMMUNICATION NEGATIVE INFLUENCE

З'ясовано сутність поняття «психологічний самозахист від негативного впливу медіаперцептивної комунікації». Здійснено констатацію змісту й структурної організації психологічного самозахисту військовослужбовців Збройних Сил України від негативного впливу медіаперцептивної комунікації. На підставі здійснених досліджень розроблено та обґрунтовано структурно-функціональну модель розвитку психологічного самозахисту військовослужбовців Збройних Сил України від негативного впливу медіаперцептивної комунікації, яка складається з цільового, діагностичного, змістовного, процесуального та результативного блоків. Основне завдання цієї структурно-функціональної моделі – розвиток мотивів, спонукань, основних якостей особистості, її професійного становлення, усвідомлення небезпек інформаційного простору, що потенційно впливає на забезпечення здатності контролювати та захищати свій психологічний простір та забезпечувати власне психічне здоров'я від негативного впливу медіаперцептивної комунікації.

Метою роботи є обґрунтування структурно-функціональної моделі розвитку психологічного самозахисту військовослужбовців Збройних Сил України від негативного впливу медіаперцептивної комунікації.

Методологію дослідження становлять загальнотеоретичні, методологічні принципи наукового пізнання та психологічне моделювання.

Наукова новизна полягає в уточненні поняття «медіаперцептивна комунікація», «психологічний самозахист від негативного впливу медіаперцептивної комунікації»; визначено змістові характеристики компонентів психологічного самозахисту від негативного впливу медіаперцептивної комунікації; розроблено та обґрунтовано зміст структурно-функціональної моделі розвитку психологічного самозахисту військовослужбовців Збройних Сил України від негативного впливу медіаперцептивної комунікації.

Висновки. На основі проведеного аналізу наукової літератури, методу кластерного аналізу було виявлено особливості психологічного самозахисту військовослужбовців Збройних Сил України від негативного впливу медіаперцептивної комунікації та розроблено структурно-функціональну модель його розвитку.

Ключові слова: структурно-функціональна модель; медіаперцептивна комунікація; психологічний самозахист; негативний вплив; розвиток; військовослужбовці Збройних Сил України.

The essence of the concept of "psychological self-defense against the negative influence of media-perceptive communication" has been clarified. The content and structural organization of the psychological self-defense of servicemen of the Armed Forces of Ukraine against the negative influence of media-perceptive communication was ascertained. On the basis of the conducted research, a structural-functional model of the development of psychological self-defense of servicemen of the Armed Forces of Ukraine against the negative influence of media-perceptive communication, which consists of target, diagnostic, substantive, procedural and effective blocks, has been developed and substantiated. The main task of this structural-functional model is the development of motives, motivations, basic qualities of the individual, his professional development, awareness of the dangers of the information space, which potentially affects the ability to control and protect his psychological space and ensure his own mental health from the negative impact of media-perceptive communication.

The purpose of the work is to substantiate the structural-functional model of the development of psychological self-defense of the Armed Forces of Ukraine against the negative impact of media-perceptive communication.

The research **methodology** consists of general theoretical and methodological principles of scientific knowledge and psychological modeling.

The scientific novelty consists in clarifying the concept of "media-perceptive communication", "psychological self-defense against the negative impact of media-perceptive communication"; the content characteristics of the components of psychological self-protection against the negative influence of media-perceptive communication are defined; the content of the structural-functional model of the development of psychological self-defense of servicemen of the Armed Forces of Ukraine against the negative influence of media-perceptive communication was developed and substantiated.

Conclusions. On the basis of the analysis of scientific literature, the cluster analysis method, the peculiarities of psychological self-defense of servicemen of the Armed Forces of Ukraine against the negative influence of media-perceptive communication were revealed, and a structural and functional model of its development was developed.

Key words: structural-functional model; media perceptive communication; psychological self-defense; negative influence; development; servicemen of the Armed Forces of Ukraine.

Актуальність дослідження. Нестабільність та перенасиченість інформаційного простору зумовлює високу психологічну вразливість суспільства загалом та військовослужбовців Збройних Сил України зокрема. Особливо зараз, в умовах російсько-української війни, коли інформаційна сфера перетворилась на одну з ключових арен протистояння і негативний вплив медіаперцептивної комунікації спрямовується на особовий склад військ (сил) з метою впливу на їх морально-психологічний стан та якість виконання завдань за призначенням. За таких умов військовослужбовцям Збройних Сил України необхідно набувати нових особистісних якостей та властивостей, компетентностей і спроможностей аби могли чинити опір таким патогенним впливам.

Теоретико-методологічний аналіз цієї проблематики виявив необхідність визначення рівнів сформованості у військовослужбовців Збройних Сил України психологічного самозахисту від негативного впливу медіаперцептивної комунікації з подальшим створенням структурно-функціональної моделі його розвитку з урахуванням особливостей військово-професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема психологічного впливу інформації широко представлена у різних галузях психологічного знання, водночас психологічна опірність особистості, як сформована здатність психологічного самозахисту від деструктивних інформаційних впливів не була предметом комплексного психологічного дослідження.

Під час з'ясування особливостей психологічного самозахисту від негативного інформаційного впливу саме військовослужбовцями спиралися на дослідження В. Алещенка, О. Білінова, Ж. Вірної, С. Горової, К. Гринько, В. Зражевської, А. Кабанцева, В. Кириченко, В. Клименка, Н. Клименко, М. Козяр, І. Ліпатова, В. Ортинського, О. Панченка, І. Поповича, Г. Почепцова, О. Сафіна, О. Хміляра, Р. Яремка та ін.

Незважаючи на те, що ці праці спеціально спрямовані на вивчення психологічної безпеки особистості від інформаційно-психологічних впливів, існують широко розповсю-

джені неясності, омонімічності та протиріччя термінів, визначенні поняття та структури психологічного самозахисту від негативного інформаційного впливу, компонентного складу його показників та індивідуально-психологічних особливостей прояву.

Мета цієї статті полягає в розробленні і обґрунтуванні структурно-функціональної моделі розвитку психологічного самозахисту військовослужбовців Збройних Сил України від негативного впливу медіаперцептивної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Історично склалося вважати механізми психологічного захисту складною системою діяльності психіки людини, яка має свої компоненти та рівні функціонування. Розпочинаючи від З. Фрейда та в подальшому в багатьох працях інших вчених це положення знайшло підтвердження, але на жаль єдності про склад та рівні функціонування захисту й досі немає. Простір наукових досліджень механізмів психічних захистів є неоднорідним та налічує деяку кількість структурних моделей функціонування психологічного захисту в межах різних загальнонаукових підходів.

На попередньому етапі дослідження нами було з'ясовано, що існують чіткі взаємозв'язки між механізмами психічного захисту, домінуючими емоціями і характерологічними особливостями особистості. Мета цієї частини нашого дослідження полягала у виявленні психічних адаптаційних механізмів, які виникають у особистості в умовах психологічної напруги, зокрема внаслідок дії негативного впливу медіаперцептивної комунікації, та встановленні особливостей зв'язку цих механізмів з актуальним психічним станом особистості з метою блокування дії негативних чинників на психіку та запобігання прояву подальших психічних розладів.

З метою виділення істотних характеристик психологічного конструкту, аналізу його основних параметрів та визначення розв'язальної стратегії перед нами постала необхідність розробки структурно-функціональної моделі розвитку у військовослужбовців Збройних Сил України здатності до психологічного самозахисту від негативного впливу медіаперцептивної комунікації.

В науковій літературі під моделлю розуміється загальне уявлення про структуру та характер окремих компонентів процесу. За допомогою моделі можна виокремити сторони об'єкта, необхідні для дослідження, і відобразити ознаки, факти, зв'язки, відносини в певній галузі знання у вигляді простої та наочної форми, зручної і доступної для аналізу та висновків [2, с. 117].

Під моделлю також вбачають мислено уявну чи матеріально реалізовану систему, яка відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію про нього. Моделювання ґрунтується на здатності людського розуму абстрагувати схожі ознаки або властивості у різних за природою об'єктів і встановлювати певні відносини між ними [1, с. 94].

К. М. Тищенко висновує, що будь-яка модель «служить засобом упорядкування та ущільнення інформації», потрібно кожен її абстрактний об'єкт вибудувати в думках з опорою на той експериментальний матеріал, асиміляція якого передбачена в межах створеної системи знання» [4, с. 65].

Беручи до уваги думки дослідників, зокрема Н. Оніщенко [3, с. 233], стосовно моделювання як дієвого методу створення моделей, ми під поняттям «психологічне моделювання» розглядаємо процес побудови формальної моделі психологічного або соціально-психологічного феномену, тобто формалізованої абстракції цього феномену, що відтворює деякі його ключові моменти. Метою такого моделювання є, з одного боку, емпіричне вивчення феномену на моделі, а з другого – використання цієї моделі для вирішення різних фундаментальних або прикладних проблем.

Моделювання вважається досить ефективним засобом прогнозування впливу зовнішніх факторів на явище, що вивчається та прийняття конкретних рішень. Модель має конструюватися дослідником таким чином, щоб операції відображали основні характеристики об'єкта дослідження (основні елементи структури, їх взаємозв'язок, функціональні параметри та ін) важливі для вирішення мети дослідження.

Важливим моментом моделювання виступає встановлення зв'язків між її складовими. Зв'язки ілюструють логіку процесу, діяльності, шлях до досягнення очікуваного результату. Графічне зображення складових моделі зі встановленими зв'язками можна назвати структурною моделлю. Структурно-функціональна модель передбачає не просто зазначення зв'язків між складовими, а й дослі-

дження функцій (ролі, значення, вагомості в процесі), кожної із складових, та особливостей функціонування об'єкта загалом. Структурна складова розкриває загальний опис компонентів і наявних зв'язків між ними та відповідає за визначення засобів відтворення в моделі поведінки системи. Функціональна частина моделі демонструє особливості діяльності та її призначення під час взаємодії, а також взаємозв'язки з внутрішніми і зовнішніми елементами. Крім того модель має відображати властивості середовища, в якому функціонує досліджувана система.

На основі теоретичного аналізу особливостей психологічного самозахисту військовослужбовців Збройних Сил України від негативного впливу медіаперцептивної комунікації та отриманих результатів емпіричної частини експерименту нами було розроблено структурно-функціональну модель розвитку у військовослужбовців Збройних Сил України здатності до психологічного самозахисту від негативного впливу медіаперцептивної комунікації, яка буде складатися з таких блоків: цільовий, діагностичний, змістовний, процесуальний та результативний (Рис.1.).

У *цільовому блоці* ми визначили основні характеристики: мету, об'єкт, завдання та основоположні методологічні підходи. Метою моделювання є розвиток психологічного самозахисту військовослужбовців Збройних Сил України від негативного впливу медіаперцептивної комунікації, як здатності людини контролювати та захищати свій психологічний простір, забезпечувати власне психічне здоров'я, психологічне благополуччя, що ґрунтується на інтеріоризованому досвіді довільних і мимовільних прагматичних думок, диспозицій, дій як оптимальної відповіді на актуальний і потенційно вірогідний вплив медіаперцептивної комунікації.

Оскільки досліджуване нами категорійне поняття є інтегративним та комплексним, воно вимагає слідуванню сукупності доцільних підходів. У рамках загальнонаукової методології ми послуговувались такими теоретичними концепціями, як системний, інформаційний, суб'єктно-діяльнісний та компетентнісний підходи.

Завданнями є: розвиток системи знань, умінь та навичок щодо споживання медіаперцептивної комунікації; формування навичок дослідження власних особливостей психологічного самозахисту від негативного впливу медіаперцептивної комунікації та формування власного алгоритму психологічного самозахисту від негативного впливу медіаперцептивної комунікації.

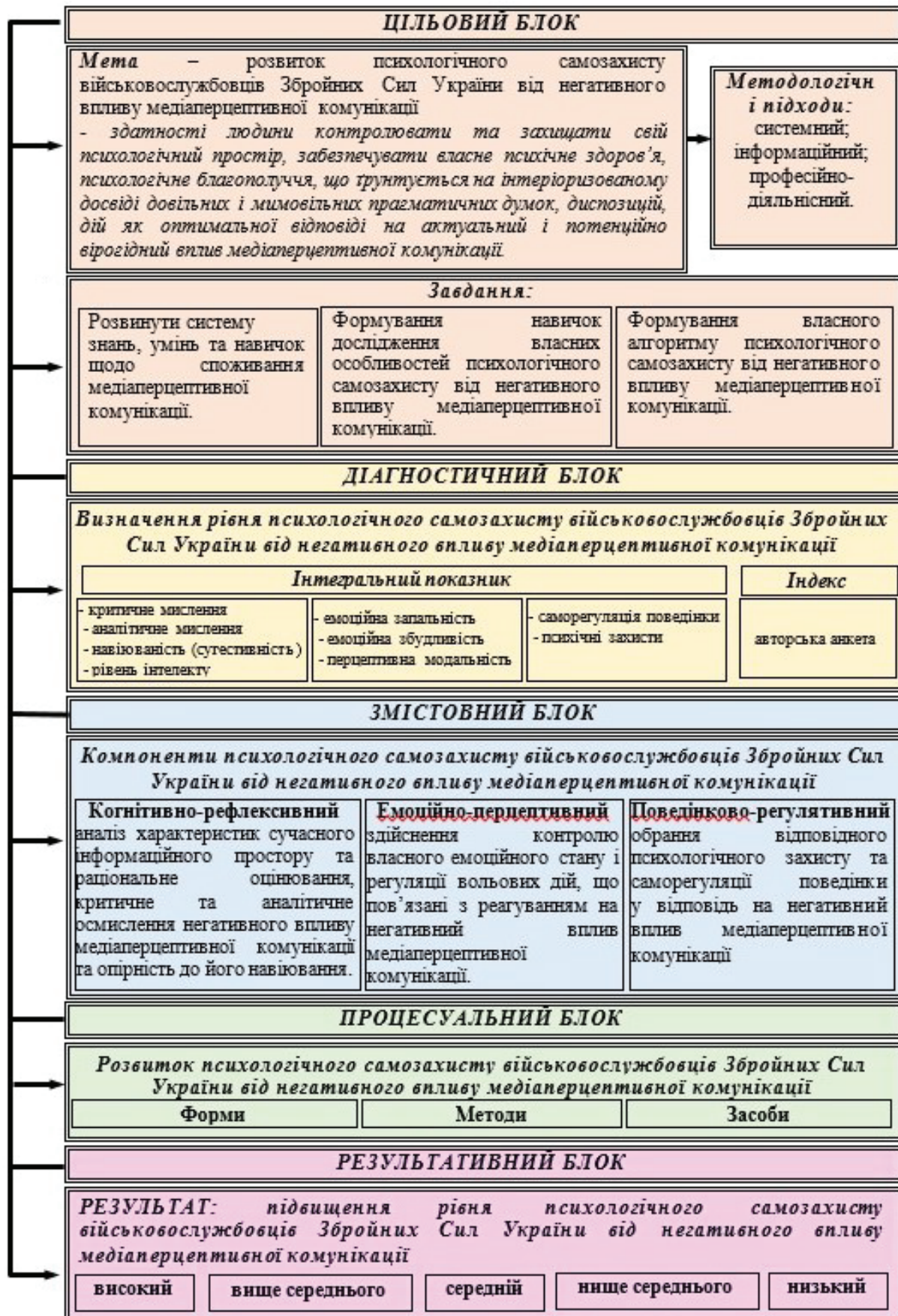

Рис. 1. Структурно-функціональна модель психологічного самозахисту військовослужбовців Збройних Сил України від негативного впливу медіаперцептивної комунікації

Діагностичний блок спрямований на виявлення реального стану сформованості психологічного самозахисту від негативного впливу медіаперцептивної комунікації. Складовими блоку є психодіагностика військовослужбовців Збройних Сил України за встановленими компонентами та показниками психологічного самозахисту від негативного впливу медіаперцептивної комунікації за підібраним комплексом психологічних методик та авторською анкетною.

Змістовний блок має на меті практичний розвиток психологічного самозахисту від негативного впливу медіаперцептивної комунікації відповідно до змісту психологічної тренінгової програми.

Розроблена нами Програма розвитку «Слово – теж зброя!» має на меті розвиток психологічного самозахисту від негативного впливу медіаперцептивної комунікації, а також ознайомлення з психологічними особливостями психологічного самозахисту військовослужбовців Збройних Сил України від негативного впливу медіаперцептивної комунікації.

Завдання даної Програми полягають у розвитку когнітивно-рефлексивного, емоційно-перцептивного та поведінково-регулятивного компонентів психологічного самозахисту від негативного впливу медіаперцептивної комунікації, зокрема:

а) формування уявлень про поняття «психологічний самозахист», «негативний інформаційно-психологічний вплив комунікації» та «медіаперцептивна комунікація»;

б) підвищення рівня обізнаності про показники високого індексу психологічного самозахисту від негативного впливу медіаперцептивної комунікації;

в) оволодіння алгоритмами психологічного самозахисту від різних проявів негативного впливу медіаперцептивної комунікації;

г) формування позитивного ставлення до необхідності психологічного самозахисту від негативного впливу медіаперцептивної комунікації;

д) формування здатності розпізнавати психологічні загрози медіаперцептивної комунікації, наявності атрибутів медіаперцептивної комунікації та закономірностей психологічного впливу інформаційних продуктів, що потрапляють у сферу свідомості військовослужбовців Збройних Сил України; здійснювати аналіз та оцінку психологічної маніпулятивності медіаперцептивної комунікації.

Головними засобами розвитку психологічного самозахисту від негативного впливу медіаперцептивної комунікації є: осмислення

власного розуміння феноменів психологічного самозахисту та сутності негативного впливу медіаперцептивної комунікації та досвіду взаємодії з ним, а також порівняння з досвідом інших учасників групи; моделювання в групі ситуацій негативного впливу медіаперцептивної комунікації та рефлексія учасниками власного емоційного стану, шляхів когнітивної обробки та здатності до здійснення психологічного самозахисту в створених умовах негативного впливу медіаперцептивної комунікації; розвиток здатності до критичного та аналітичного осмислення факторів негативного впливу медіаперцептивної комунікації; розвиток стійкості до навіюваності (сугестії); розвиток емоційного інтелекту та навичок до контролю емоційної збудливості та запальності.

Процесуальний блок включає конкретні форми, засоби та методи: аналіз власного ставлення до негативних інформаційних впливів; аналіз власного досвіду в контексті негативного впливу медіаперцептивної комунікації як в професійній діяльності, так і позаслужбовій з відтворенням власного способу вирішення таких ситуацій; аналіз самостійного освоєння стимульних текстів для індивідуальної і групової роботи з метою здійснення контент аналізу та виявлення загроз; моделювання шляхів психологічного самозахисту від негативного впливу медіаперцептивної комунікації спрямованої на військовослужбовців Збройних Сил України; інтерактивні техніки (криголам, міні-лекції, групові дискусії з означеної проблеми, мозковий штурм, метод незакінчених речень, ігрові вправи, домашні завдання, обмін враженнями від прочитаних книг, мультимедійні презентації, аналітична робота в групах), ігрові вправи (ділові та рольові ігри), перегляд відеоматеріалів.

Результативний блок передбачає застосування алгоритму первинного (перед впровадженням Програми розвитку) та повторного (після впровадження Програми розвитку) діагностування, а також проведення оцінювання рівня розвитку психологічного самозахисту від негативного впливу медіаперцептивної комунікації.

Висновок. Структурно-функціональна модель психологічного самозахисту військовослужбовців Збройних Сил України від негативного впливу медіаперцептивної комунікації покладена в основу психологічного експерименту нашого дослідження, яка після всебічної апробації стане основою для розробки уніфікованого експрес-діагностичного інструментарію для визначення рівня

психологічного самозахисту військовослужбовців Збройних Сил України від негативного впливу медіаперцептивної комунікації та науковим підґрунтям для організації професійної психологічної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України.

Література:

1. Войтко В.І. Психологічний словник / за ред. Войтко В.І. Київ : «Вища школа». 1987.
2. Зосимов, А. М., & Голик, В. П. Дисертаційні помилки: монографія. Х.: ВД «ІНЖЕК». 2005.
3. Оніщенко, Н. В. Екстрена психологічна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації: теоретичні та прикладні аспекти: монографія. Х.: Право. 2014.
4. Тищенко, К. Метатеорія мовознавства. К.: Основи. 2000.

References:

1. Voytko, V.I. (1987). *Psykhologichnyy slovnyk [Psychological dictionary]*. Kyiv : «Vyshcha shkola». [in Ukrainian].
2. Zosymov, A. M., & Holyk, V. P. (2005). *Dysertatsiyni pomylyky [Dissertation errors]*. KH.: VD «INZHEK». [in Ukrainian].
3. Onishchenko, N. V. (2014). *Ekstrena psykhologichna dopomoha postrazhdalym v umovakh nadzvychaynoyi sytuatsiyi: teoretychni ta prykladni aspekty [Emergency psychological assistance to victims in emergency situations: theoretical and applied aspects]*. KH.: Pravo. [in Ukrainian].
4. Tyshchenko, K. (2000). *Metateoriya movoznavstva [Metatheory of linguistics]*. K.: Osnovy.